
Inga Miklavčič - Brezigar
Pomen Milka Matičetovega za zahodne Slovence

V sestavku je označen pomen etnologa in folklorista, dr. Milka Matičetovega, za Primorsko, območje zahodnoslovenskega etničnega ozemlja, na podlagi njegovih zgodnejših del, sintetičnih pregledov etnologije in folkloristike zahodnih Slovencev in komparativnega pristopa k povezovanju elementov iz duhovne ljudske kulture sosednjih narodov.

The article describes the importance of ethnologist and folklorist Milko Matičetov for Primorsko, the area of the western Slovene ethnic territory. It is based on Dr. Matičetov's early works, synthetic ethnological and folkloristic reviews of western Slovenes, and on comparing elements from the area's spiritual folk culture to those of neighboring nations.

Podobno kot Primorca, Solkanca Tonija Gomiščka, s katerim se je leta 1994 po nagradi posebne vrste – imenovanju za častnega občana Rezije za svoje raziskovalno delo v Reziji – pogovarjal o svoji življenjski poti,¹ je dr. Milko Matičetov pet let kasneje sprejel tudi mene, prav tako Primorko, Novogoričanko, z vso vehemenco in radoživo naravo Kraševca v Ljubljani. V svoji hiši na Langusovi, kjer na vrtu živi še delček Krasa v podobi kamnitih posod »kamnov« in drugih kamnitih predmetov, mi je naklonil nekaj drobcev spomina na svoje bogato in plodno življenje narodopisca, etnologa in folklorista. Po rodu iz Koprive, rojen takoj po prvi svetovni vojni, že »pod Italijo«, ki je takrat pred osemdesetimi leti za nekaj časa zavladala Primorski, po izobrazbi najprej Goričan – še po edini Gorici, kjer je v srednješolskem zavodu utrjeval in oblikoval svoje slovenstvo in svojo nadaljnjo življenjsko pot pod vodstvom slovenskih profesorjev – nato študent univerze v Padovi, ki mu je dala širino svetovljanstva, je ostal vse življenje povezan z zahodnimi Slovenci (kasneje s posebnim poudarkom na Reziji), ne glede na druge zadolžitve in raziskave po Sloveniji in Evropi.

---

¹ Toni Gomišček, Milko Matičetov, Rezijan »ad honorem«, Primorska srečanja 1994/St. 160–161, str. 475–480.

Stik z romansko kulturo in oblikovanje arhiva podatkov iz slovenske ljudske kulture za nadaljnje delo

Pomen Milka Matičetovega za Primorce ali, če uporabimo njegovo definicijo iz prvega pregleda primorske etnografije in folklore v Slovenskem etnografu leta 1948, zahodne Slovence, sega v čas, ki je danes nam mlajšim zelo daleč. V pogovoru z jubilentom sem, ko je govoril o svojem občutju Primorske v odnosu do Ljubljane, lahko zaslutila, da je mogoče do neke mere daleč tudi samemu Milku Matičetovemu. Vendar so spomini na srečanje z vsiljenim italijanskim jezikom in kulturo še močno živi in zgodbe iz otroštva, ki jih je leta 1992 pripovedoval Marku Terseglavu,² vsebujejo izkušnje marsikaterega primorskega otroka, ki mu je bilo prepovedano govoriti v svojem jeziku.³ Čas, ko je bila Primorska pod Italijo, politično, geografsko in kulturno ločena od matične domovine, ko so naši študentje študirali v okolju italijanske kulture v Padovi, medtem ko so v javnih prostorih po Primorskem visele parole »Qui si parla soltanto italiano«, je oblikoval profil Milka Matičetovega kot opazovalca in zbiralca slovenske besede v najširšem smislu: od posameznih besed pa vse do pravljič, pesmi in pripovedk ter drugih raznovrstnih pojavov slovenske duhovne kulture. Po lastnih besedah je že kot srednješolec v Gorici začel po Primorski zbirati pravljičice in pesmice, za informatorje pa je, kot še velikokrat kasneje, uporabil kar sošolce. V goriški škofijski gimnaziji, edini srednji šoli, kjer se je ob koncu tridesetih let, v času najhujšega fašizma, še poučevala slovenščina, so se namreč zbirali dijaki z vseh koncev Primorske, zato ni bilo težko dobiti primerke ljudskega slovstva iz marsikaterega kraja.

Danes brez določene empatije težko razumemo, kaj je Primorcem pod Italijo pomenila slovenska beseda, vsak najmanjši drobec, vsaka besedica. V lovu za besedami je Milko Matičetov peš in s kolesom še kot srednješolec in študent prevandral celo Primorsko. Kot dijak je objavljajl prozo in verze v dijaških skrivnih listinah,⁴ od leta 1937 pa tudi že v javnih občilih. Mladi Milko Ukmar (po domačem imenu rojstne hiše je kasneje privzel priimek Matičetov), ki je resno vzel pobudo Virgila Ščeka za nabiranje »narodnega blaga« in so mu »po malih in velikih počitnicah sošolci prinašali od doma zapise ljudskih pesmi, povedk, pregovorov, posebnih narečnih besed«,⁵ se je že takrat dokopal do bogate zbirke ljudskega besednega izročila, iz katere je živel in v spominih živi do današnjih dni.

² Marko Terseglav, Pogovor z dr. Milkom Matičetovim, Celovski zvon, X, 34, 1992, 63–74.

³ Marsikaj mora človek sam doživeti, da lahko razume. Čeprav sem poslušala svoje starše, ki so prav tako obiskovali italijanske šole, in prebirala zgodbe o italijanskih učiteljih, o prepovedi slovenščine in o boju za pravico govoriti v lastnem jeziku, mi izkušnje niso bile jasne do trenutka, ko sem leta 1989 sama doživela, da sta mi srbska kamionista na mejnem prehodu Vrtojba oporekala slovenski jezik, češ: v državi Jugoslaviji se govori jugoslavenski. Moja mama je bila po rodu Hrvatica in hrvaški jezik (v prejšnjem režimu smo se sicer učili o srbohrvaščini) je pravzaprav tudi moj, vendar je občutek groze nad dejstvom, da ti nekdo prepoveduje komunicirati v svojem lastnem jeziku, nepopisen. Ob pomisli, da bi nekdo meni in mojim otrokom prepovedoval slovenščino, da bi se torej ponovil položaj Primorske pod Italijo, je tudi psihološki prelom z Jugoslavijo postal neizbežen.

⁴ Iz intervjuja z Markom Terseglavom, nav. delo, str. 72: Odgovor na vprašanje o prvih folklornih objavah: »Moja prva objava te vrste bo najbrž povedka o Kralju Matjažu in soli, ki je bila objavljena v skrivnem dijaškem listu Tihe besede (Gorica 1935). Prgišče primorskih pregovorov je prinesla Mladika 1937, nekaj beneškoslovenskih ljudskih pesmi pa Brinjevka (Tomaj 1938). Biblioteka za pouk in zabavo (1939) mi je objavila sestavek Kako je na Pivki in še nekaj pregovorov s Pivke. Ob istem času sem poskušal s primorske perspektive oceniti Šašelj-Kočekove Slovenske pregovore, reke in prilike (Mentor 27). Za začetek svojega znanstvenega narodopisnega pisanja pa vseeno štejem leto 1940, ko sta v Dom in svetu izšla prispevka o koledovanju na Krasu in o potrebi večje pritegnitve romanistike v raziskovanje naših ljudskih izročil.«

⁵ Marko Terseglav, nav. delo, str. 70.

Po maturi leta 1938 je študij nadaljeval na univerzi v Padovi, kjer je vpisal smer «belle lettere» s poudarkom na slavistiki. Spomini na študij v italijanskem okolju niso slabi. V intelektualnem okolju ni bilo tako močno čutiti fašistične ideologije, naperjene proti slovenski besedi, kot so jo ostali primorski Slovenci. Študente so varovali profesorji, ki so celo spodbujali raziskovalno delo na terenu in zapisovanje ter obravnavo slovenskih dialektov na italijanskem ozemlju: «Gonja,» pravi Milko Matičetov, «je bila na srečo omejena na Julijsko Krajino, v Padovi kot univerzitetnem središču pa je ni bilo čutiti.»⁶ Slavistične študije na padovanski univerzi in študij primorskih študentov ter njihove uspehe je matični slovenski javnosti predstavil leta 1940 in 1941 v katoliški reviji *Dom in svet*.⁷ V času, ko je prišlo do italijanske okupacije Slovenije in Ljubljane – Dom in svet zaznamuje ta čas z uvodnikom št. 4–6, ki še danes zazveni rahlo grozljivo: «Na Veliki petek t. l. (11. aprila 1940) so italijanske čete zasedle del slovenskega ozemlja s slovensko prestolnico Ljubljano ter postavile svojo oblast ...» – je trezen glas intelektualca le malo zalegel. Ko s časovno distanco beremo pisma, v katerih mladi padovanski študent opisuje prizadevanja prof. Artura Cronie, da bi vzpodbujal in razširil študij slavistike v italijanskem okolju, se zavemo pogoste nemoči intelektualnega in znanstvenega dela v spolitiziranem ozračju medsebojnih političnih odnosov – danes enako kot takrat. Tako je moral Milko Matičetov tudi na vprašanje v intervjuju več kot petdeset let kasneje pojasnjevati odnos italijanske slavistične stroke do politično vprašljivih razmerij v zvezi s slovenskostjo rezijanskega narečja⁸ po drugi svetovni vojni. Milko Matičetov je ostal od prvih strokovnih člankov, objavljenih leta 1940 v slovenskem Domu in svetu in glasilu italijanskega narodnega odbora za ljudske umetnosti (CNIAP) *Lares*, pomemben kot znanstvenik – družboslovec/komparativist, ki v svojem delu združuje slavistiko, etnologijo in folkloristiko, preko katerih povezuje proučevanje slovenske ljudske kulture Primorske na slovenski in italijanski strani meje tako z matično Slovenijo kot z romanskim, germanskim in slovanskim prostorom v okviru srednjeevropskega kulturnega okolja. Tako je vse življenje sledil misli, ki jo je pod črto zapisal v svojem prvem strokovnem članku o koledovanju na Krasu:⁹ «Med ruševinami ljudskega izročila je še danes mnogo upoštevanja vrednih stvari: čakajo le veččega očesa in skrbne roke, da jih očisti raznih usedlin ter spravi na varno. V vrsto zelo površno raziskanih delov slovenskega ozemlja spada predvsem Primorska.»

Primorska je danes tudi po zaslugi Milka Matičetovega dokaj raziskano območje. Stik z italijansko in furlansko etnologijo, ki ga je Matičetov uspešno gojil vsa leta, pa ostaja enako močan, saj se počasi tudi po mladih zamejskih etnologih ustvarja most, ki

⁶ Toni Gomišček, nav. delo, str. 476.

⁷ Pismo iz Padove, *Dom in svet*, 52, 1940, 125–127 (podpis Milko Ukmar).

⁸ Toni Gomišček, nav. delo, str. 476: Vprašanje: Vemo, da je v italijanskem prostoru še vedno prisotna dilema, ali je rezijanščina slovenski dialekt, ali je to narečje kakega drugega slovanskega naroda (najpogosteje se omenjajo kar Rusi), ali je to neka arhaična oblika slovanščine in kaj vem še vse. Kakšen je bil takrat odnos do rezijanščine? Matičetov: Na univerzi ni prišlo nobenemu od naših predavateljev na misel, da bi rezijanščino ali tersko narečje štel za kaj drugega kot za slovensko narečje. Sam Cronia je kmalu po drugi svetovni vojni objavil v Slavistični reviji prispevek o proučevanju slovenske dialektologije na padovanski univerzi in zanj, za Tavaglianija in druge so bila vsa ta narečja brez pridrzkov slovenska. Italijanska slavistika je tudi takrat, ko je postala iz političnih nagibov ta slovenskost sporna (menda je to bilo ob neki ministrski anketi 1978. leta), pripravila izjavo, v kateri je argumentirano odbila vsakršen dvom glede izvora in pripadnosti teh narečij.

⁹ Koledovanje v tomajski župniji na Krasu in v Trebčah, *Dom in svet*, 52, 1940, 37–45, 101–107 (podpis: Milko Ukmar).

mimo jezikovnih težav vodi k večjemu povezovanju na obmejnem in matičnem območju.¹⁰

Nekaj likov s primorskega območja v delih Milka Matičetovega

Lepa Vida

Že v enem prvih strokovnih sestavkov, t. j. kritični obravnavi raziskovanja slovenskih ljudskih izročil s primerom pesmi o Lepi Vidi,¹¹ opazimo tudi nastavek druge življenjske delovne naloge – popravljati vrzeli, ki jih je opazil pri prvih zbiralcih in proučevalcih slovenskega ljudskega izročila, kot npr.: «... v primerjavah je prešibko zastopan romanski svet.» Tako je v prvem delu sestavka nakazal nekaj primerjav in «nekoliko sorodnosti iz obeh ljudskih slovstev», že v prvem primeru pa upošteval tudi še vedno premalo upoštevano tretje ljudsko slovstvo – furlansko, ki je, prav tako kot italijansko ali še bolj, v tesnem stiku z izročilom primorske slovenske ljudske kulture.

V dostavku o Lepi Vidi Milko Matičetov nakaže svojo kritičnost, ki jo strokovna poštenost vedno vodi v preverjanje danih podatkov. Ko namreč v članku Ivana Grafenauerja naleti na trditev, da «se motiv te balade – morski razbojnik ugrabi mater, da jo proda kot sužnjo dojiljo v mohamedansko deželo – nikjer drugod ne najde, ne v slovanski ne v romanski ali germanski narodni poeziji» in da je «Lepa Vida po vsej verjetnosti zrasla iz samega slovenskega življenja in trpljenja v tisti zgodovinski dobi od 9. do 11. stoletja»,¹² ga to spravi «na lov» in očitno v razmeroma kratkem času dobi vrsto primerjav v italijanskih in albanskih narodnih pesmih, ki jih nato bibliografsko naniza v potrditev svoje misli, da ima torej slovenska Lepa Vida sestre v vsem mediteranskem svetu.¹³ Ivan Grafenauer je motiv Lepe Vide po svojem prvem članku kasneje

¹⁰ Posvet v organizaciji SED v Ljubljani 15. in 16. oktobra 1998 je pod naslovom Etnološko delo Slovencev v Avstriji, Italiji, na Madžarskem in Hrvaškem prinesel pregled etnologije v zamejstvu danes. Zbornik posvetovanja je v tisku.

¹¹ Nove smeri v raziskovanju slovenskih ljudskih izročil in Lepa Vida, *Dom in svet*, 52, 1940, 172–175 (podpis: Milko Ukmar).

¹² Ivan Grafenauer, Slovenska narodna romanca o romarju Sv. Jakoba Kompostelskega, *Dom in svet*, 50, 1937/38, str. 338–348.

¹³ Ko sem sama, spodbujena s knjigo Dorice Makuc o goriških dojljah (Aleksandrinke, Goriška Mohorjeva družba, Gorica 1993) in Daniele Perco o italijanskih dojljah (Balie da latte, Una forma peculiare di emigrazione temporanea, a cura di Daniela Perco, Comunità Montana Feltrina, Centro per la Documentazione della Cultura Popolare, Feltre 1984), organizirala razstavo o dojljah na Goriškem in dojljah v italijanski provinci Belluno, mi je bila v mislih seveda tudi pesem o Lepi Vidi v Prešernovi priredbi, ki sem jo kot ženska nekoliko drugače razumela. Čeprav je seveda dokazan izvor pesmi o Lepi Vidi v 9.–11. stoletju iz spomina na mavrske plenilce in trgovce, ki so ugrabljali krščanska dekleta ter jih prodajali kot sužnje dojlje, je v variantah pesmi tudi veliko elementov, iz katerih se porajajo vprašanja, povezana s pojavom prostovoljnega dojljstva pri nas. Ali je šlo res za ugrabitev mlade žene in nasilen odhod od doma oz. v nasprotnem primeru za prostovoljen odhod le iz želje po lastni svobodi in boljšem življenju? Ali pa lahko v določenih elementih prepoznamo tudi sledove, ki namigujejo na tradicijo prostovoljnega oz. družbeno pogojenega dojljstva kot oblike ženske «zaposlitve» v tem prostoru, ki se je na Goriškem sredi 19. stoletja razmahnilo v pravo institucijo odhajanja žensk kot dojlj v Egipt? Ni sicer posebnih raziskav o dojljah v našem prostoru v srednjem veku, vendar pričajo o tem pojavu že v rimskem obdobju najdbe oltarnih plošč z reliefi dojlj iz svetišča kulta «častitih dojlj – Nutrices Augustae». Kult je v 2. in 3. stoletju prek severne Italije očitno prodril tudi na območje današnje Slovenije, po razrušenju kapelice pa so oltarne plošče uporabili v rimskem grobu (Ivan Tušek, Novi rimski kamni iz Ptuja, *Arheološki vestnik* 37, 1986). Pojav dojljstva je v slovenskem prostoru znan od antike do takorekoč nove dobe v začetku 20. stoletja. Pričevanja o usodah in življenju mladih mater na Goriškem (kjer jih je zbrala Dorica Makuc), na Vipavskem (zbrali so jih dijaki zgodovinskega krožka Gimnazije v Ajdovščini

dodobra raziskal v doktorski disertaciji,¹⁴ Milko Matičetov pa se je usmeril v druga raziskovanja.

Sv. Andrej

Iz časa prvih objav je Milku Matičetovemu najpomembnejša zgodba o sv. Andreju, iz katere je nato leta 1955 doktoriral in leta 1961 objavil v knjigi.¹⁵ Spomin na ta prvi članek mu je spomin na osebno rast in samoizobraževanje ob raziskavi pesmi v italijanskem kulturnem prostoru in iskanju paralel, ki jih je dobil celo na Sardiniji. V spomin na izvor svojega raziskovanja v rojstni vasi Koprivi na Krasu je knjigo posvetil spominu svojega prvega informatorja Toneta Mrcinovega iz Koprive (1849–1936), ki mu je 18. septembra leta 1935 povedal pesem o sv. Andreju, objavljeno prvič leta 1940 v Domu in svetu skupaj z drugimi kolednicami s Krasa¹⁶ ter nato tudi v italijanski folkloristični reviji *Lares*.¹⁷ Podobno kot pri Lepi Vidi je tudi tu sprva naključno naletel na podobnost med slovensko legendo in legendo iz Sardinije, ki jo je našel pri pregledovanju italijanske revije *Archivio*.¹⁸ V slovenski varianti mlado dekle poskusi jetra in pljuča, ki so ostala po sežganem sv. Andreju, in zanosi ter rodi sina, tako da se sv. Andrej drugič rodi, v legendi iz Sardinije pa dekle najde jabolko, očitno ostalo po sv. Andreju; ne more se upreti skušnjavi, ugrizne vanj ter prav tako zanosi sina, Andreja, bodočega Kristusovega apostola. Ob iskanju in navajanju paralel o sežganem in prerojenem človeku in variant ter navezav na to temo je ljudsko izročilo na Goriškem spet, kot že tolikokrat, povezal v širši krog evropske kulture,¹⁹ kjer se zgodba pojavlja. Mogoče še pomembnejša pa je povezava osnovnih vsebinskih motivov legende v občečloveško duhovno izročilo, ki ne glede na rasne, ideološke, verske itd. razlike povezuje v koreninah ves človeški rod: tako npr. kazen za greh proti sočloveku in njegovemu bogu, pa tudi možnost odpuščanja in očiščenja, vera v ne-snovno dušo, energijo ali kako drugače poimenovano »nekaj« v vsakem človeku, kar je neuničljivo in sposobno večnega prerajanja – ter v skrajnosti vodi tudi v ljudožerstvo.²⁰ V času, ko se

---

leta 1994 in jih predstavili pod verzom Prešernove Lepe Vide -Ko doma jim dobro ni, žerjavi se čez morje vzdignejo-) ter pričevanja mladih mater iz italijanske province Belluno po knjigi Daniele Perco izpričujejo podobne psihološke dileme, občutke in izkustva, kot jih najdemo pri Lepi Vidi. Do trenutka, ko to pišem, mi ni znano, ali je kakšna analiza ljudske pesmi o Lepi Vidi izpod peresa ženske. Zanimivo bi bilo prebrati, kako bi pesem analizirala ženska, ki bi Lepo Vido razumela s čisto drugega, pač ženskega psihološkega zornega kota. V sredozemskem patriarhalnem svetu je bila usoda Lepe Vide usoda marsikatero ženske – njihova bolečina pa se je izrazila tudi v ljudskem pesništvu.

¹⁴ Ivan Grafenauer, *Lepa Vida*, študija o izvoru, razvoju in razkroju narodne balade o Lepi Vidi, Ljubljana 1943.

¹⁵ Milko Matičetov, *Sežgani in prerojeni človek*, ISN, SAZU, Ljubljana 1961.

¹⁶ Koledovanje v tomajski župniji na Krasu in v Trebčah, *Dom in svet*, 52, 1940, 37–45, 101–107 (podpis: Milko Ukmar).

¹⁷ Sant'Andrea nasce due volte (in una poesia narrativa dal Carso Triestino), *Lares* (Roma), 11, 1940, 172–175 (podpis: Bogomilo Omari).

¹⁸ G. Ferraro, *Leggende popolari sarde su Sant'Andrea e Sant'Antonio*, *Archivio del Pitre* (ATP), XV, 85–92. (Citirano po M. Matičetov, *Lares* 1940, nav. delo; 174.)

¹⁹ Po drobcih (zanimiva je npr. navedba, da obstaja na slovensko-furlanski jezikovni meji v goriških Brdih izročilo, ozko povezano z zgodbo o sežganem in prerojenem človeku, skupno Slovincem in Furlanom: izročilo o žejji, ki da jo pogosto trpijo novorojenci, matere pa se je ne zavedajo) sledimo zgodbi o sv. Andreju od Irske do menda zadnjega znanega žarišča med baltskimi narodi, pa v Francijo, Nemčijo, Italijo, Češko, Poljsko ter na balkanski polotok do Bosne in Hercegovine.

²⁰ Nekoč ozaveščeni pomen ljudožerstva, ki z zaužitjem simbolno prenese novo življenje ali lastnosti človeka na uživalca njegovega mesa, se ohranja v podzavesti sodobnega človeka na različne načine: sledimo mu v krščanskem obredu obhajila v spominu na skrajno Kristusovo žrtev lastnega telesa in krvi za odrešenje

legende, pravljice, pesmi, vraže in drugo ljudsko duhovno izročilo, ki nas preko tradicionalne kmečke poljedelsko-živinorejske kulture povezuje s praznovi človeške duhovnosti, čedalje hitreje izgublja in za njim ostajajo le skromne sledi v nekem nezavednem ali celo podzavestnem znanju, se mogoče premalo zavedamo veličine dela Milka Matičetovega in drugih etnologov – folkloristov. Sama npr. zgodbe o sv. Andreju nisem nikoli slišala, ob prebiranju poglavja o otroški žeji ter pričevanj o tem pojavu na Goriškem in po Sloveniji²¹ pa sem se zavedla, da se je po moji mami tudi name preneslo znanje o tem, da je »dojenček pogosto strašno žejen pa da mame na to ne pomislijo«, da mu dajajo samo mleko ali čaj ter da je potrebno dati dojenčku tudi po »par žličk čiste vode.«²²

Zlatorog

Zahteva po strokovni poštenosti je Milka Matičetovega vodila tudi pri obravnavi domnevno trentarske zgodbe o Zlatorogu. Čeprav bolj alpski kot primorski lik je Zlatorog bolj ali manj povezan z dolino Trente in Bovško kotlino, z območjem torej, ki ga v alpskem območju Slovenije še štejemo na primorsko stran. Lik je zanimiv kot primer nastajanja in razvoja ljudske povesti in njene umestitve v ljudsko kulturo, kar je pogosto zelo zapleten proces. Danes so Zlatoroga Trentarji in Bovčani praktično posvojili, čeprav znanstveniki še vedno dvomijo, koliko je v zgodbi o Zlatorogu folklornih elementov in koliko avtorskih pesniških dodatkov, ki so jasno razvidni v najbolj popularni pesnitvi na ta motiv Rudolfa Baumbacha, v slovenski prepesnitvi Antona Funtka. Po besedah Marjete Šašel Kos, ki obravnava prazgodovinske in antične sledi o Zlatorogu v srednjeevropskem in alpskem prostoru, ni nobenega dvoma, da je zgodba, kot jo je prvi objavil Karel Dežman v *Laibacher Zeitung* 1868, večinoma romantična literarna stvaritev 19. stoletja. Prav tako pa ni dvoma, kot dokazuje avtorica, da je nekje v tem prostoru ležal bogat zlati rudnik noriških Tavriskov, o katerem poročajo antični viri, da je z iskanjem zlata in drugih kovin povezanih več slovenskih ljudskih povesti, prav tako kot z omembami belih bitij in živali bodisi umišljenih ali resničnih.²³ Milko Matičetov je dvom v pristno in živo ljudsko izročilo, ki naj bi v Trenti ohranjalo zgodbo o Zlatorogu, izrazil že v navedenem pregledu etnografije in folklore zahodnih Slovencev iz leta 1948, ponovil v pregledu duhovne kulture gornjega Posočja na zborovanju folkloristov leta 1971 in utrdil v razlagi ob objavi Maillyjevih legend iz Julijskih Alp, med katerimi je tudi legenda o Zlatorogu.²⁴ Kot izkušen terenski delavec in specialist za prefinjeno iskanje sledi ljudskega izročila pri izvoru – torej ljudskih

človeka; preživeli ponesrečenci v Andih, ki so svojo izkušnjo opisali v knjigi *Živi* (Piers Paul Read, *Živi*, zgodba preživelih z Andov, Mladinska knjiga, Ljubljana 1975), so v krščanski veri našli moč, da so opravičili ljudožerstvo, ki jim je omogočilo preživetje; zlorabi ljudožerstva v ljubezni, preko vere, da bo ljubljeni moški večno živel v telesu ljubice, pa sledimo v romanu *Slavenke Drakulič Okus po moškem* (Rotis, Maribor 1998).

²¹ M. Matičetov, *Sežgani in prerojeni človek*, 95–98.

²² Mama Severka Miklavčič, roj. Afrič (1927–1979), iz Velikega Brguda (severna Istra, Kastavščina – hrvaško območje na stiku hrvaško-slovenske etnične meje), je to v moji mladosti velikokrat ponavljala. Nikoli je nisem vprašala, kje je to izvedela, vendar se mi zdi, da je znanje o otroški žeji črpala iz nekako »latentnega« ženskega ljudskega znanja domače vasi, ki se je preko njene matere prenašalo nanjo, preko nje do moje podzavesti in se po mojem »ljudskem znanju« prenaša naprej na moje hčere ali seveda noseče prijateljice.

²³ Marjeta Šašel Kos, *From the Tauriscan Gold Mine to the Goldenhorn and the Unusual Alpine Animal*, *Studi Mythologica Slavica* I, 1998, ZRC SAZU, 169–182.

²⁴ Milko Matičetov, *Kritične opombe v: Anton von Mailly, Leggende del Friuli e delle Alpi Giulie*, coll. Johannes Bolte, Gorizia 1986, 210–211.

pripovedovalcih in pravljicarjih, ki se jih je v petdesetih letih še dalo odkriti, je prepričan, da bi sledi izvorne zgodbe o Zlatorogu našli med ljudskimi pripovedovalci v Trenti, če bi se zgodba razvila v tem okolju. V potrditev mi je povedal svojo izkušnjo s pričevanj o duhovinu – otroku, rojenem v kačji podobi,²⁵ kjer je pričevanjem lahko sledil v preteklost do prve literarne omembe pri prvem goriškem zgodovinarju Martinu Baučerju okoli 1660. Zelo živa pričevanja o «kačjih porodih» pa je našel in zapisal tudi sam pri terenskem delu Slovenskega etnografskega muzeja v Brkinih leta 1955. Zgodba o «duhovinu» tako služi kot primer, da se določeno ljudsko izročilo ne more izgubiti, pač pa se tudi po ustnem izročilu ohranja živo dolga stoletja. V zgodbi o Zlatorogu torej Milko Matičetov ne verjame v izgubo izročila, pač pa pravljica o Zlatorogu zanj ostaja «spretna literarna mistifikacija», kjer se združujejo posamezni folklorni elementi o varuhih zakladov v gorah (bele žene, vile, škрати), nenavadnih divjih kozah (gamsi, kozli), iskalcih zlata (tujci, Lah), divjih lovcih (domačini) ter motivi ljubezni, pohlepa in prevare ter nesreče in žalosti, ki temu sledijo, v čudovito gorsko pravljico. Z enako oceno se strinja tudi Tone Cevc, ki je zgodbo o Zlatorogu primerjal s pripovednim izročilom o gamsih z zlatimi parklji iz Kamniških Alp.²⁶

Zgodba o Zlatorogu je poučna pravzaprav z druge plati. Ne glede na znanstveno utemeljeno dejstvo, da Dežman, Baumbach, Mailly in še mnogi, ki poustvarjajo zgodbo o Zlatorogu, te izvorno niso slišali v Trenti, mogoče niti na Bovškem ne, čeprav je to bolj verjetno, ostaja in postaja Zlatorog vedno bolj trdno zasidran v trentarsko okolje. Tako se ljudsko izročilo ne meni za znanstvene dokaze in po več kot sto letih je danes zgodba o Zlatorogu postala tudi trentarska in se prenesla na simbolično raven zgodbe o rahlem ravnovesju med človekom in naravo. Če človek pregrebo poseže vanjo, se mu narava maščuje – v tem smislu je zgodba o Zlatorogu postala univerzalna in je dolino Trente povzdignila v primer nujnega ohranjanja kvalitetnega sožitja med človekom in naravo, ki lahko ustvarja kulturno krajino – trentarski ali še boljše triglavski vt.

Etnograf in folklorist v SEM ter delo na primorskem območju

Druga svetovna vojna je bila kot za vse tudi za Milka Matičetovega prelomnica. Ministrstvo za prosveto LRS je že 21. septembra 1945 imenovalo etnografa Borisa Orela za v. d. ravnatelja v Etnografskem muzeju, «istega dne pa je postavilo dipl. filozofa-folklorista iz Slov. Primorja Milka Matičetovega za njega kustosa pripravnik». ²⁷ Za Milka Matičetovega je bila to priložnost, da je po demobilizaciji iz JLA leta 1945 nadaljeval že pred vojno začeto delo, za Etnografski muzej pa priložnost, da izpopolni eno od takratnih belih lis na območju delovanja, saj je bilo po drugi svetovni vojni v muzeju najmanj predmetov z območja Primorske: od skupno 5413 predmetov z določeno identiteto je bilo v inventarnih knjigah popisanih vsega 7 predmetov z območja Slovenskega Primorja z Istro in 2 predmeta z območja Beneške Slovenije. ²⁸ Poleg muzejskega dela pa je bilo enako pomembno znanstveno delo in vključevanje v družbeno-

²⁵ Milko Matičetov, Duhovin v Brkinih, Tristo let pričevanj o otroku, rojenem v kačji podobi, Traditiones 2, 1973, 63–78.

²⁶ Tone Cevc, Pripovedno izročilo o gamsih z zlatimi parklji iz Kamniških Alp, Traditiones 2, Ljubljana 1973, 79–96.

²⁷ Boris Orel, Etnografski muzej v Ljubljani, njega delo problemi in naloge, SE I, 1948, str. 107–121.

²⁸ Boris Orel, prav tam, str. 110.

politične razmere. Tako sta Boris Orel in Milko Matičetov sodelovala pri sestavi primorskega in koroškega kulturnega memoranduma za mirovno konferenco, prispevala sta v slovenske dnevnike in revije razne članke, pa tudi daljše razprave, predavala (Milko Matičetov npr. v etnografsko-etnološkem seminarju ljubljanske univerze o folklori kot živem organizmu, o vprašanju osebnosti v folklori ter o Beneških Slovencih v delu furlanskega folklorista V. Ostermanna *La vita in Friuli*). Milko Matičetov je ostal v muzeju do leta 1952, ko ga je akademik Ivan Grafenauer pritegnil k delu v novoustanovljenem Inštitutu za slovensko narodopisje SAZU, ki je v celoti prevzelo proučevanje ustnega slovstva, od koder se, kot je slikovito povedal Marku Terseglavu, »ni več premaknil do 31. maja 1985, ko je ob odhodu v pokoj dal prostor mlajšim močem.«

Sintetična dela Milka Matičetovega, pomembna za etnologijo Primorske: splošen pregled etnografije in folklore zahodnih Slovencev leta 1948 in pregled duhovne kulture v gornjem Posočju leta 1971

Družbeno-politična angažiranost Etnografskega muzeja po drugi svetovni vojni pri boju za meje slovenskega ozemlja je bila pobuda za izdelavo etnoloških pregledov slovenskih mejnih območij. Na Primorskem se je političnemu boju za priključitev Primorske Sloveniji (v okviru tedanje Jugoslavije) priključilo tudi kulturno in splošno ljudsko gibanje. Z dokazovanjem slovenske identitete tega območja se je želelo prepričati zavezniške komisije, da Primorska ni italijansko območje ter da sodi k matični domovini. V ta prizadevanja se je vključila tudi etnološka stroka. Milko Matičetov večinoma ni človek sintez, kljub temu pa je ob memorandumu za mirovno konferenco izdelal prvi kompleksen etnološki pregled slovenskega primorskega območja, nastal v letih 1946–1947 in objavljen leta 1948 v prvem letniku novega glasila Slovenskega etnografskega muzeja.²⁹ Sam je sestavek sicer skromno opredelil kot poskus: »Ker je to prvi poskus strniti dosedanje izsledke na področju etnografije in folklore zapadnih Slovencev, ni mogoče, da bi to bil obenem že izčrpen pregled ali sinteza. Namenil sem se predvsem: opozoriti na razna vprašanja ter nakazati kolikor je moč konkretno in preprosto naloge za bodoče delo, h kateremu je poklicana predvsem mladina.« Kljub temu je spis popolnoma izpolnil avtorjevo upanje, da bosta tu »ljubitelj ali pa etnograf začetnik, ki bi se hotela posebej posvetiti tej ali oni panogi, brez dvoma našla vsaj zasilno oporo in nekaj smernic za samostojno delo«, saj je postavil temelj etnološkemu delu na Primorskem, ki še čaka nadgradnje, torej podobne sinteze za drugo polovico 20. stoletja. V opredelitvi območja se je spretno izognil zgodovinskim ali geografskim poimenovanjem in članek naslovil s pomenljivim naslovom *O etnografiji in folklori zapadnih Slovencev*, nato pa s priložnostno karto in opredelitvami v uvodnem poglavju obrazložil svoj pogled na območje, »ki je bilo v raznih dobah razkosano tako, da enotnega imena nima«. Tako se je, da bi se izognil nejasnosti, odločil za izraz »zapadni«, t. j. zahodni Slovenci za prebivalce zahodno od nekdanje jugoslovansko-italijanske meje, ki je potekala po črti Peč–Jalovec–Triglav–Možic–Porezen–Blegoš–med Davčo in Novaki–Hotedrščica–Planina–Javorniki nad Cerknico–Biška gora–Snežnik. S svojo opredelitvijo je pravzaprav zamejil območje slovenskih primorskih dežel, kamor še sega sredozemski, primorski vpliv. Posamezne pokrajinske enote tako v skupno Primorsko

²⁹ Milko Matičetov, *O etnografiji in folklori zapadnih Slovencev*, Slovenski etnograf I, 1948, 9–56.

združujejo pokrajine od Trente in Bovškega, prek Tolminske, Goriške, Krasa in Vipavske doline do Koprškega in Kanalske doline ter Beneške Slovenije do tržaškega zaledja. Pomen sestavka je, da Primorsko in zahodne Slovence obravnava enotno, ne glede na državno mejo po drugi svetovni vojni (sprva med Italijo in Jugoslavijo, nato po letu 1991 med Italijo in Slovenijo), ki pokrajino prereže na pol. Milko Matičetov je še vedno, kot mnogi iz starejših generacij, veliko bolj vajen pokrajinske celovitosti Primorske, ne glede na državne meje, medtem ko nam je mlajšim generacijam, rojenim po drugi svetovni vojni, meja pogosto miselna in jezikovna prepreka, ki nas omejuje v obravnavah območja samo na eno ali drugo stran.

Zanimiv je odnos Milka Matičetovega do določanja širše pokrajinske identitete in poimenovanj: ko sem mu omenila Primorsko oz. Goriško, se je opredelilvam raje izognil in se usmeril na bolj razvidno lokalno ideniteto, kot npr. Kras ali Vipavska dolina.

Sintezo etnoloških elementov, ki v etnografskem in folklornem smislu opredeljujejo zahodne Slovence, je Matičetov do neke mere zastavil po splošni zgodovinski podobi etnografskih elementov, podanih v Kotnikovem Pregledu narodopisja Slovencev v prvi knjigi Narodopisja Slovencev.⁵⁰ Podobno kot Kotnik poda pregled narodopisnih podatkov v literaturi od 14. do začetka 20. stoletja ter se ustavi v času po prvi svetovni vojni. Literatura do časa po drugi svetovni vojni, ko je spis nastajal, je navedena v pregledu po posameznih panogah, kjer so zajete vse glavne tematike osnovne etnološke klasifikacije ter nekaj avtorju posebej ljubih tem. Tako je opisana materialna kultura v poglavjih Kmečki dom, Ljudsko gospodarstvo, Ljudska noša, socialna kultura v poglavjih Ljudsko pravo, duhovna kultura in ljudsko znanje v poglavjih Ljudski običaji, Ljudsko zdravilstvo, Ljudska glasba, Ustno slovstvo, Ljudska umetnost, Ljudske igre, kot jezikoslovec pa je posebno pozornost posvetil tudi jeziku v poglavjih Ljudski jezik, Ljudske knjige, Ljudski napisi.

Primorska se Milku Matičetovemu lahko zahvali še za eno sintezo, čeprav bi se sam verjetno spet uprl tej oznaki. Sestavek Duhovna kultura v gornjem Posočju,⁵¹ v katerem je za geografsko oznako skrito alpsko območje Primorske od izvira Soče v Trenti, preko Bovškega in Kobariškega z malce odmaknjenim Breginjskim kotom do ožje Tolminske kotline in Mosta na Soči,⁵² je bil predstavljen na zborovanju jugoslovanskih folkloristov v Bovcu 1971. V pregledu nas avtor povabi, naj si iz »ptičje perspektive« ogleđamo pisna pričevanja o duhovni kulturi prebivalcev gornjega Posočja. Nanizani drobci včasih naključnih zapisov nas kronološko vodijo od 13. stoletja do druge polovice 20. stoletja, tematsko pa zaobjemajo tako ženitovanske običaje, poganska verovanja in obrede, pričevanja o vampirjih in čarovnicah, pričevanja o mejnih sporih, cerkvene prepovedi, iz katerih zremo za ljudski običaj streljanja ob cerkvenih in drugih slavnostih v 18. stoletju, pravljice, ljudsko pesništvo in prozo, odsev ljudskega zdravilstva v literaturi v zgodbi o zagovarjanju gadjega pika v povesti Franceta Bevka in spomina na nekoč živo drobno ljudsko ustvarjalnost v spominskih napisih v slovo ponesrečencem, ki jih je bilo še posebno veliko v Trenti in na svojstven način odražajo nekdanje življenje v Trenti.

⁵⁰ France Kotnik, Pregled narodopisja Slovencev, Narodopisje Slovencev I, ur. Rajko Ložar, Ljubljana 1944, str. 21–52.

⁵¹ Milko Matičetov, Duhovna kultura v gornjem Posočju, predavanje na 18. kongresu jugoslovanskih folkloristov v Bovcu 1971, objavljeno v Zborniku, 1973, 43–52.

⁵² V upravnem smislu gre za območje v mejah nekdanje občine Tolmin od 1961 do 1995, obdelano v eni izmed knjig projekta Način življenja Slovencev v 20. stoletju, Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja – 20. stoletje: Inga Miklavčič Brezigar, Občina Tolmin, Ljubljana 1996.

Če je v prvem delu zanimivo paberkovanje po pisnih virih, je drugi del sestavka še bolj zanimiv in slikovit, saj je Milku Matičetovemu za podlago predavanja in kasneje objave lastno izkustvo ali, po njegovih besedah, »kot je ljudsko duhovno kulturo v gornjem Posočju spoznaval in doživljal sam«. Spomin torej, ki ga sestavljajo vtisi od leta 1933 dalje in zapiski od zgodnjega dijaškega leta 1937 dalje ter še posebej v letih 1950 in 1951, ko je v terenskih delovnih skupinah Etnografskega muzeja iz Ljubljane (po ravnatelju muzeja in vodji ekip Borisu Orlu poimenovane Orlove ekipe) vodil sekcijo za raziskovanje duhovne kulture.³⁵

Iz svojega opažanja in raziskovanja je tako na predavanju in kasneje v objavi predstavil pojave, karakteristične za gornje Posočje. Tako je po drobtinica asociativno prikazal pestrost duhovne kulture, značilne za tradicionalno slovensko kmečko kulturo, zakoreninjeno v lokalni pogansko-krščanski duhovni podstati srednjeevropskega kulturnega prostora, ter svoj izbor po domače takole razložil: »Pri ugibanju, kaj omeniti in kaj ne, sem si sam pri sebi dejal: 'Da sem botanik, ki mu je zaupana naloga voditi tod svoje strokovne tovariše, jim prav gotovo ne bi razkazoval vsevprek zeli, cvetja, drevja, ampak bi jim skušal predstaviti predvsem tiste rastline in življenjske združbe rastlin, ki so tipične za ta kraj!'³⁴

V priznanju subjektivnosti izbora je to tudi ovrednotil: »Subjektivnosti se pri tako zasnovanem pregledu ni moč izogniti, saj je že sama izbira podatkov subjektivna stvar. Vendar pa je to, kar je bolj ali manj osebno obarvano, včasih nemara mikavnejše od stroge objektivnosti (ki se stoddostno tako ali tako niti ne da doseči!).³⁵

V razmeroma kratkem besedilu je tako Milko Matičetov priklical v spomin mnoga tedaj še živa pričevanja o številnih šegah in običajih, o mitičnem svetu bajnih bitij gornjega Posočja, o ljudskem slovstvu, pa tudi o tako obrobnih, a vendar pomembnih stvareh, kot so ljudske zbadljivke in hudomušne pesmice, pregovori, uganke, pripovedke in prerokbe, vrsta drobnih vsakdanjih stvari, ki počasi, a vendarle izginjajo sočasno s spreminjanjem tradicionalne kmečke kulture v sodobno moderno »delavsko« družbo s svojo kulturo. Modrost »starih«, ki so na drugačen, mnogo bolj pristen način kot danes poznali naravo in človeka, se razodeva v teh kratkih zapisih in je včasih osupljiva. Ko danes npr. preberemo prerokbo »večnega šuštarja«, o katerem je Matičetov ob terenskem delu v Trenti slišal praviti, da je v Bovcu rekel: »Ko sem šel prvič tod skozi, je bil bošk (gozd), in ko bom šel drugič spet skozi, bo spet bošk!« se zavemo presenetljive resničnosti prerokbe. Danes se namreč tako Trenta kot Bovško in pravzaprav vsa kulturna krajina gornjega Posočja tako hitro zaraščajo, da bo, še pred kratkim obdelane njive, pokošene travnike, senožeti in pašnike, počasi prekril gozd.

³⁵ Milko Matičetov je sodeloval v Orlovih terenskih ekipah Slovenskega etnografskega muzeja od 1948–1952, nato pa do zaključka ekip leta 1961, kolikor je bilo v interesu zaključevanja prejšnjih ekip. Na Primorskem se je udeležil ekip na Koprskem 1949 in 1950, Kobariškem 1951, v Trenti 1952, Goriških Brdih 1953, Brkinih 1955, v Vipavski dolini 1958 (Alenka Simikič, Pomen Orlovih ekip za muzejski dokumentacijski fond, Zbornik 1. kongresa jugoslovanskih etnologov in folkloristov 10/2, Ljubljana 1983, str. 466–472).

³⁴ Milko Matičetov, *Duhovna kultura*, str. 46.

³⁵ Milko Matičetov, prav tam. Podoben način kot Milko Matičetov sem izbrala tudi sama, ko sem poskušala po drobcih lastnega spomina, izkušenj in spoznanj predstaviti kulturo »delavskega razreda« (kot se je oblikovala v letih po drugi svetovni vojni na Goriškem) v predavanju na Simpoziju ob priključitvi Primorske k Sloveniji v Kopru in Novi Gorici leta 1997 z naslovom *Etnološki pregled povojnih dogodkov na Goriškem*. Iz predavanja in raziskave te tematike je zrastle razstava *Spomini naše mladosti*, postavljena v Goriškem muzeju na gradu Kromberk v letih 1998–1999. Tak asociativni in subjektivni pregled je tudi po mojih izkušnjah včasih bolj učinkovit kot suhoparen birokratski pregled-vseh-elementov.

Objave v primorskih javnih občilih

Tako samostojno etnografsko-folkloristično delo kot skupinsko delo v Etnografskem muzeju je Milka Matičetovega v zgodnjih letih delovanja navezovalo na Primorsko. V letih po drugi svetovni vojni se je pogosto oglašal v primorskih javnih občilih z etnografskimi članki. Največ njegovih člankov najdemo v Ljudskem tedniku, Primorskem dnevniku, Slovenskem Jadranu, nato v primorskih zbornikih in revijah ... Kljub poljudnosti so to znanstveni članki. Kot znanstvenik na področju etnologije je zato leta 1948 z ogorčenjem reagiral na »neresno« napisan članek s končnico -melj podpisane pisca v Ljudskem tedniku,³⁶ kjer ta v poljudnem besedilu površno in nedosledno razlaga ljudske običaje ob novem letu v Istri. Obenem je pozval k etnografskemu zapisovanju drobcev iz ljudske kulture po reku, ki se ga je sam držal vse življenje, čeprav se je avtor poziva pod svoj članek o slovenskih ljudskih nošah v predzadnji številki Ljudskega tednika 1947 podpisal samo s končnicami O. K.: »Ne pozabimo, da je važen vsak drobec, le točno in vestno bodi zapisan!«³⁷

Pogosto so taki časopisni drobci odpirali novo, zanimivo tematiko, ki učinkuje kot smerokaz naslednikom – tako npr. obravnava Šircinega hišnega arhiva iz Pliskovce³⁸ ali pisma preprostega kraškega kmeta bratu učitelju v Istro.³⁹ Pregled načina življenja v 19. stoletju po pismih preprostih ljudi bi bilo lahko zelo zanimivo in poučno delo, ki bi v etnologijo zapadnih Slovencev prineslo novo dimenzijo.

Med take drobce sodi tudi 130 ljudskih napisov, ki jih je Milko Matičetov v letih 1947–1951 občasno objavljajl najprej v Ljudskem tedniku, po njegovi ukinitvi pa v Primorskem dnevniku do 18. novembra 1951 in v Slovenskem Jadranu v nekaj številkah leta 1953,⁴⁰ po tem pa objave nepričakovano prenehajo. Vsak napis je obdelan in predstavljen na poljudno prijeten in obenem znanstven način, značilen za Milka Matičetovega, saj je ob navedenem napisu natresena cela vrsta pomembnih in zanimivih podatkov – od čisto osebnih občutkov in razmišljanj do strokovne razlage okoliščin, v katerih je nastal posamezen napis. Raztreseni drobci šele v celovitem pregledu⁴¹ dobijo pravi pomen in upamo lahko, da bodo po več kot petdesetih letih le izšli kot tematsko zaokrožena celota v knjigi.

Drobtinice in utrinki

»Poklicna radovednost«, kot je svoj način dela sam imenoval, je Milka Matičetovega pogosto vodila na skorajda detektivski način od enega predmeta k drugemu, k preverjanju in razkrivanju podatkov. Tako mu je npr. zbudil radovednost »neverjetno zvest in nadroben opis zagovarjanja gadjega pika« v Bevkovi povesti Srebrniki. Nato takole opiše svojo pot: »Ko sem v svoji poklicni radovednosti stopil do pisatelja in ga pobaral, kako je s tem, se je nasmehnil in mi potegnil iz predala rokopisno knjižico z zagovor-

³⁶ Milko Matičetov, K »Novemu letu v Istri«, Ljudski tednik, 15. jan. 1948, III, 100, 12.

³⁷ Citirano po Milku Matičetovemu, prav tam.

³⁸ Ljudski tednik, 24. februar 1950, V, 202, str. 8.

³⁹ Ljudski tednik, 3. marec 1950, V, 203, str. 8–9.

⁴⁰ Primorski ljudski napisi, Ljudski tednik 1947, II, 80–87, 90, 92, 95, 97, 98; 1948, III, 100, 102, 106, 110, 114, 123, 124; 1950, V, 198, 201, 204–210, 213, 215, 218, 221, 226, 227, 230, 231, 234, 236–246; 1951, VI, 247, 248, 250, 252; Primorski dnevnik 1951, VI, 160, 166, 190, 207, 219, 231, 237, 249, 261, 273; Slovenski Jadran 1953, II, 7, 8, 13, 17.

⁴¹ Fotokopije v arhivu Etnološkega oddelka Goriškega muzeja Nova Gorica.

nimi formulami. Kdo bi si mislil, da je bil Bevkov ded Jakob, volar v Zakojci, daleč naokoli znan in iskan zagovornik! Vnuk Francelj ga je kot otrok z občudovanjem opazoval med njegovo zdravniško-čarovniško prakso.⁴² Tako je Milko Matičetov dobil in rešil dragocen zapis ljudskega zdravilstva ter mu v objavi postavil strokovni okvir.⁴³

Radovednost ga je že leta 1949 tudi gnala, da je raziskal omembo podatka o srednjeveški kmečki noši, ki naj bi jo videl in opisal furlanski pisec Francesco di Toppo ob slovesnem vходу patriarha Bertranda v Akvilejo 28. oktobra 1334 ter ga citirata tako Simon Rutar v drugi knjigi Poknežene grofije Goriške in Gradišanske leta 1893 (str. 67) kot Josip Gruden v 3. zvezku Zgodovine slovenskega naroda leta 1913 (str. 524) in ga uporabi tudi sam v že omenjenem pregledu etnografije in folkore zahodnih Slovencev. »Vendarle«, zapiše Milko Matičetov, »pa sem bil radoveden, koliko se smemo zanesti na prevod.« Tako je zaprosil furlanskega etnografa Gaetana Perusinija za izvorni odstavek – in presenečen ugotovil, da je Francesco di Toppo živel v 19. stoletju in je svečanost opisal kot zgodovinsko povest, opis noš pa povzel po nošah iz prve polovice 19. stoletja in omenja Kraševce (abitanti delle montagne del Carso – hribovci s Krasa), Kranjice (donne del Cragno sovrastanti Gorizia – po Matičetovem prevodu »kranjske žene iznad Gorice«, čeprav bi ob vseh napakah lahko tudi tu domnevali, da ne gre za Kranjice – Gorenjke, pač pa za »gorjanke« – kar je še danes v Solkanu izraz za prebivalce višjih predelov nad Goriško kotlino). Tako je nastal sicer kratek, a izredno pomemben sestavek za etnologijo zahodnih Slovencev,⁴⁴ ki na zabaven način popravi napako v dokumentiranju gradiva o nošah ter nas pouči, da ne smemo verjeti vsaki pisani besedi po modrosti starih, ki bi v tem primeru verjetno rekli: »Ni vse zlato, kar se sveti.«

Vrsta drobcev je še v opusu Milka Matičetovega. Mogoče lahko ob tem omenim še posebno vejo etnologije, ki jo na svoj način goji Milko Matičetov. V zadnjem času se intenzivno ukvarja s primorskim »škržadom«, ki naj bi v dosedaj uveljavljenem knjižnem imenu »škržat« -t zamenjal s pravilnim primorskim -d. In tako sva se z Naškom Križnarjem kot spremljevalca na kratkem »škržadjem« izletu po Krasu julija 1999, ob sledenju imenu »škržat«, »škržad«, »škržak« in drugim poimenovanjem te žuželke v ljudski govoric, v živo spoznala z »etnolingvistiko«. Privlačen način sledenja besedam in pomenu besed ter srečanje z živalco in ljudmi na terenu in v literaturi daje spet nov čar etnologiji določene obdobja in določene kulture.

Za zaključek

Delo Milka Matičetovega je ogromno, izjemno pomembno za Primorce in slovensko etnografijo, etnologijo in folkloristiko. Spominja me na stil njegovega predavanja, ki sem ga nekoč poslušala – tok besed in motivov je tekel kot reka, ki se iz izvira širi po ravnini, ob tem pa se vanjo izliva vrsta potočkov; vsak je po svoje zanimiv, vsakega je potrebno še malce obdelati in raziskati. Subjektivni odnos do etnografskih pojavov, pravljič, dogodkov, bajk daje delu in pripovedi Milka Matičetovega neko človeško toplino, ki je v stiku z njim mogoče ne začitimo iz njegovih besed, pač pa iz karizme, ki ga obdaja.

⁴² Milko Matičetov, Duhovna kultura, str. 45.

⁴³ Milko Matičetov, Zagovarjanje pri dveh slovenskih književnikih, Slovenski etnograf 3–4, 1950–51, 334–341.

⁴⁴ Milko Matičetov, Francesco di Toppo in noša Kraševcev, Slovenski etnograf II, 1949, str. 70–71.

*Summary***The Importance of Milko Matičetov's Work for Western Slovenes**

The article establishes the importance of ethnologist and folklorist Milko Matičetov, born at Kopriva in the Karst region, for the ethnology of Primorsko. It focuses mainly on Dr. Matičetov's early work when he started collecting and publishing material on Slovene folk tradition and ethnological heritage of Primorsko. Based on this he contributed two synthetic works as well as numerous papers and treatises on characteristic features of the Slovene spiritual culture - among which the most well-known and popular are the stories about Lepa Vida (Fair Vida), sv. Andrej (St. Andrew) and Zlatorog (Goldhorn). Milko Matičetov is also the author of numerous minute, but nevertheless important articles on Slovene folk culture which deal with numerous areas of ethnology (family archives, folk inscriptions) and ethnolinguistics. The importance of his work lies not only in the fact that he collected and further analyzed the collected data, but mainly in the fact that he compared Slovene folk culture with the cultures of Central Europe's neighboring countries, and in his critical evaluations of various older sources.

Jelica tuw Borovičju (Osojane, 1916), mojstrica za živalske pravljice v pogovoru z Milkom Matičetovim 23. aprila 1994, ko ga je občinski svet izvolil za častnega občana Rezijske. – Foto H. Ložar-Podlogar